

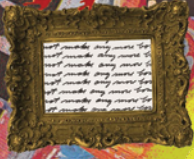
Kunst

BEELD EN TAAL
IN HET VMBO
aan het woord

Een
(ver)beeldend
project
met
speciale aandacht
voor taal

BOEK

Kunst
BEELD EN TAAL
IN HET VMBO
aan het woord

Inleiding	3
Doelgroep	5
Verantwoording	6
Vakvisie	7
Werkveldonderzoek	10
Doelstellingen	11
Kerdoelen	12
Vernieuwing	13
Uitgangspunten	14
De rode draad	16
2 Projectplan	18
Bronnen	19

TAAL

speelt een belangrijke rol in het dagelijkse leven. We praten, kletsen, schrijven, sms-en, twitteren er lustig op los. Vooral de jeugd communiceert steeds meer op de vele verschillende sites op internet. Dat doen ze met taal maar ook met beelden. Mensen zijn verbaal, maar vooral ook zeer visueel ingesteld. Woorden worden vaak ondersteund met beelden en omgekeerd.

3

Z

zoals taalonderwijs leerlingen de mogelijkheden van taal bijbrengt en daarmee ook bronnen ontsluit, maakt beeldend onderwijs het domein van beelden voor hen toegankelijk.

De opbouw van het beeldende vakgebied vertoont veel overeenkomsten met het vakgebied taal. Een tweedeling die in beide vakgebieden is terug te vinden is het begrijpen/verstaan en het produceren. Receptie en productie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, ze versterken elkaar. Luisteren en lezen geeft leerlingen grip op hoe je iets kunt verwoorden; kijken en beschouwen maakt hen gevoelig voor de wijze waarop je iets kunt verbeelden. Reflectie is een onderdeel van het vakgebied dat raakvlakken heeft met taalonderwijs (literatuur), maar ook met filosofie.

A

Is het gaat om beelden en kunst hebben wij al snel een oordeel klaar. Zo'n oordeel is vaak erg direct en associatief. Beeldend onderwijs brengt kinderen in aanraking met beelden en kunstuitingen en ontwikkelt hun vermogen een mening te vormen over de kwaliteit van beelden.

KUNST AAN HET WOORD

IS EEN BEELDEND PROJECT MET SPECIALE AANDACHT VOOR TAAL

Uit onderzoek is gebleken dat in de afgelopen vier jaar een achteruitgang in de taalvaardigheid van Nederlandse scholieren tot staan is gebracht. Veel leerlingen geven aan moeite te hebben met het woordgebruik in de schoolboeken, maar ook in het taalgebruik van de docenten, het ontbreekt vaak aan samenhang in de antwoorden die ll geven op vragen van een docent, leerlingen lezen wel maar begrijpen niet wat er staat. Lezen betekent voor hen iets anders dan het begrijpen en verwerken van informatie.

Er wordt in het onderwijs op dit moment niet voor niets meer aandacht besteed aan de aanpak van taalproblemen.

4 En dat is heel wenselijk, maar we zien ook dat er juist enorm veel beelddenkers zijn, die behoefte hebben aan beeld om tot begrip te komen. Juist met mijn achtergrond als illustrator, als intermediair tussen taal en beeld, zie ik hier een kans! Leerlingen gaan beter spellen door andere aanpakken dan de oefeningen uit het boek. De grote vraag is: hoe krijgen we leerlingen zover dat ze niet alleen weten hoe ze verzorgde teksten moeten schrijven, woordgebruik en zinsopbouw goed moeten inzetten en teksten moeten begrijpen, maar dat ook willen? Daarvoor zijn eigentijdse en soms eigenwijze aanpakken nodig.

Met 'Kunst aan het woord' wordt de taalontwikkeling van leerlingen uit het vmbo door middel van een groot aanbod aan uitdagende, hedendaagse, reflectieve en receptieve beeldende opdrachten op effectieve wijze bevorderd.

D

e leerlingen leren in 'Kunst aan het woord' binnen drie jaren met taal, beeld, beeldtaal om te gaan. Elk jaar heeft een eigen focus:

in het eerste jaar ligt die op de fantasie;

in het tweede jaar op het gevoel;

en in het derde jaar op de abstractie.

Individuele opdrachten worden afgewisseld met duo- of groepsopdrachten, om zo een beter begrip van communicatie te bewerkstelligen. Leerlingen leren diverse materialen en technieken te onderzoeken en gaan aan de slag met het ontwikkelen van ideeën en het uitleven van hun fantasie. Alle opdrachten hebben elk hun eigen link naar taal.

5

**DE
TOEGROEF
DOOR
DE
TOEGROEF
DOOR**

vmbo 1/2/3.

Voor vmbo-scholen is de taalontwikkeling van leerlingen veelal een bron van zorg. De typische vmbo-leerling komt de school binnen met een beheersing van de Nederlandse taal die onder het gemiddelde ligt en die een belemmering kan vormen voor succesvolle deelname aan het onderwijs. De achterstanden zijn hardnekkig en scholen slagen er vaak niet in om effectieve maatregelen te nemen om het tij te keren.

Mijn motivatie voor deze doelgroep is de wil om vmbo-leerlingen die over het algemeen wat minder met de neus in de boeken zitten, toch interesse te laten ontwikkelen voor taal. Beeldende lessen worden hierbij ingezet als middel om leerlingen op interessante wijze met taal, communicatie, verwoorden/verbeelden van gevoelens en ervaringen om te laten gaan. De opdrachten zijn zo ontworpen dat ze perfect aansluiten bij hun eigen belevingswereld.

VERANTWOORDING

Als we de manieren van denken gebruiken die bij kunst horen, kunnen we de wereld op een nieuwe manier ervaren. Dit zegt Elliot Eisner en ik kan als docent beeldend mijn bijdrage hierin leveren. Met mijn eigen kunstenaarschap als basis heb ik de bagage om jongeren plezier in kunst maken en kijken mee te geven. Daarbij vind ik het van groot belang dat creativiteit ontplooid wordt zodat ze zich kunnen ontwikkelen tot zelfstandige volwassenen met een open houding, eigen mening en het besef dat er vele talen mogelijk zijn om iets te zeggen.

De docent als golf die zichzelf blijft ontwikkelen en de leerling tot ontwikkeling brengt. De boot met bagage die de leerling mee kan nemen op zijn reis. De leerling bepaalt de koers en ontwikkelt zich op allerlei gebieden.

Beeldend onderwijs is een reis waarin ontwikkeling de kern is.

6

De leerling breidt zijn **wereldbeeld** uit. Hij leert dat er vele manieren zijn om naar de wereld te kijken. Als we de manieren van denken gebruiken die bij kunst horen, kunnen we de wereld op een nieuwe manier ervaren (Eisner 2002). De leerling leert dat er meerdere **oplossingen** zijn voor een probleem. Een **open houding** zorgt voor meer begrip in een maatschappij waarin we met steeds meer verschillende culturen in aanraking komen. De leerling leert een **eigen mening** te vormen bij het na denken en communiceren met anderen over eigen en andermans werk. Door het maken van en kijken naar kunst leert de leerling dat er meerdere **talen** mogelijk zijn om iets te zeggen. The arts help children learn

to say what cannot be said. When children are invited to disclose what a work of art helps them feel, they must reach into their poetic capacities to find the words that will do the job (Eisner 2002).

Kunsteducatie stimuleert het gebruik van de **verbeelding**. Nieuwe mogelijkheden en zienswijzen komen op het pad van de leerling. De leerling leert door **creativiteit** in te zetten zelf esthetische ervaringen creëren en zien. Kunsteducatie zorgt voor **plezier in kunst** door te leren over kunstgeschiedenis en hedendaagse kunst en wat dat betekent in de samenleving. Het maken van kunst zorgt ervoor dat de leerling vanuit het gevoel werkt. En zo **zelfstandig** keuzes maakt zonder dat er regels zijn. Kunsteducatie gaat ook over **vaardigheden**. De leerling leert om te gaan met materiaal en weerstand, doorloopt een beeldend proces en komt uit bij een resultaat waar hij trots op is en in een gesprek kan uitleggen wat hem ertoe bracht om het zo te doen.

CSIKSZENTMIHALY

ELLIOT EISNER

SCHONAU

HAANSTRA

"Not everything that matters can be measured, and not everything that is measured matters" zegt Elliot Eisner over beoordelen in het kunstonderwijs. Hij vindt het gesprek met leerlingen over hun creatieve proces van groot belang. Hij zegt: "Er zijn geen vaste regels om esthetische kwaliteiten te benoemen." Met andere woorden bij de beoordeling van kunst en werken van leerlingen is een zekere subjectiviteit onvermijdelijk. Toch ben ik het ook met hem eens wanneer hij zegt dat heldere beoordelingscriteria voor de leerlingen duidelijk maken waaraan hun werk moet voldoen. Het schept duidelijkheid en houvast. Eigen keuzes zijn desondanks tijdens het hele creatieve proces volop te maken. Naast die eigen keuzes is sociale interactie van groot belang tijdens het creatieve proces. M. Csikszentmihaly heeft in een onderzoek naar hoe die processen verlopen aangetoond dat creativiteit iets is dat een leerling kan leren gebruiken en dat het zich afspeelt in een context met anderen. In het gesprek met anderen komen de oplossingen.

8

En ook in het gesprek met anderen komen we op een goede manier tot een beoordeling van dit creatieve proces en het eindresultaat. Laat de leerlingen zelf reflecteren op hun eigen werk. Leerlingen leren kritiek op waarde te schatten, omdat ze merken dat ze zich daardoor kunnen ontwikkelen. Door de leerlingen te vragen om te reflecteren, voelen ze zich serieus genomen. Hun eigen interpretatie wordt waardevol gevonden en zo krijgen ze vertrouwen in zichzelf als kunstenaar. Leerlingen zullen kunstwerken uit het verleden beter begrijpen als het in verband wordt gebracht met het werk dat ze zelf maken. Ze zullen ontdekken dat ze van kunst kunnen leren zonder te kopiëren ("The Real Benefits of

Visual Arts Education' door Winner en Hetland).

Ook Diederik Schönau pleit voor meer keuzevrijheid van de leerling. Door leerlingen meer meesterschap te geven over hun eigen leerproces. Dat wil zeggen dat de leerling eerst voor zichzelf en voor de docent duidelijk maakt wat hij wil gaan doen, welke betekenis hij wil vormgeven en waarom hij daartoe bepaalde artistieke middelen kiest. Hij heeft het verder over 'Ontwikkelingsgerichte zelfbeoordeling in het beeldend kunstonderwijs'. Hij zegt dat een leerling die zelf bepaalt welke kunstvorm, opdracht en aanpak het beste bij zijn persoonlijkheid past, dan ook de eerst aangewezen is om het resultaat te beoordelen.

Verder vind ik authentieke kunsteducatie een belangrijk punt om mee te nemen in mijn vakvisie. Folkert Haanstra zegt dit erover: "De kracht van authentieke kunsteducatie is dat die tracht de relatie met de alledaagse en spontane kunstbeoefening en kunstbeleving van leerlingen te handhaven, maar dat het tevens een toegang wil verschaffen tot het domein van de experts en de vakdisciplines." Niet alleen voor leerlingen maar toch ook voor mijzelf als docent wil je je hiermee bezig houden. Want, volgens Haanstra: "Authentiek kunstonderwijs daagt docenten uit om zich continu te verdiepen in zowel de kunstbeleving en kunstbeoefening van hun leerlingen als in de actuele kunst en cultuur. Authentieke kunsteducatie zoekt daarbij naar een balans tussen persoonlijke en maatschappelijke relevantie en tussen leerlinggestuurd en docentgestuurd onderwijs." Dit is waar het om gaat vind ik.

VMBO

H

et vmbo staat voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. Deze vorm van onderwijs bestaat sinds 1999 en is ontstaan na samenvoeging van het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) en het middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo). Het vmbo bereidt leerlingen voor op het mbo en de havo. Het vmbo duurt 4 jaar. De eerste 2 jaar (de onderbouw) volgt iedereen dezelfde vakken. Daarna kiest elke leerling een sector, bijvoorbeeld zorg of techniek. Ook kiest elke leerling een leerweg. Dit is een manier van leren die het beste bij de leerling past: theoretisch of praktisch.

TIJD VOOR VERNIEUWING

De beroepsgerichte programma's in het vmbo worden vereenvoudigd, verduidelijkt en geactualiseerd. November 2011 gaf de minister van OCW het startschot voor het project Vernieuwing beroepsgerichte programma's in het vmbo.

De nieuwe programma's zullen straks aansluiten op actuele ontwikkelingen in de (beroeps)werkelijkheid en de vervolgoopleidingen in het mbo. De bedoeling is dat in 2017 de eerste beroepsgerichte vmbo-examens nieuwe stijl worden afgelegd.

WERKVELD ONDERZOEK

Relatief veel leerlingen met een taalachterstand stromen door naar het vmbo. Daarom is het op dit schoolniveau van het grootste belang om rekening te houden met taal bij alle vakken.....

DOELSTELLINGEN

11

Het project '**Kunst aan het woord**' vormt door de insteek met taal een belangrijke bijdrage voor het aanleren van de basisvaardigheden die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven en verwerken. Ook is in een aantal opdrachten in het project een culturele activiteit opgenomen, waarbij rekening is gehouden met de verschillende kunstdisciplines. Leerlingen leren kunst waarderen door bijvoorbeeld een museumbezoek of het bijwonen van een uitvoering. In een portfolio die de leerling in de drie jaar van het project bijhoudt wordt verslag gedaan van deze culturele activiteiten en wordt aan de hand hiervan gereflecteerd op ervaringen, interpretaties en waarderingen. In het portfolio worden tevens alle schetsen, processen en foto's van eindresultaten bewaard, zodat leerling en docent gedurende de drie jaar op de hoogte blijven van de beeldende processen. Tevens biedt het portfolio de leerling een tool om te reflecteren op het beeldende proces en het eigen werk om zo ook zelf het werk te kunnen beoordelen.

48 49 50 51

Kerdoel 48: Produceren van kunst. De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen. Feitelijk gaat het over alle facetten die horen bij het produceren van kunst.

Kerdoel 49: Eigen kunstzinnig werk presenteren. De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren. Het kunnen presenteren van eigen werk staat centraal. Daarbij gaat het niet alleen om het kunnen vertellen, maar ook om het presenteren in de voor de discipline geschikte media en contexten zoals het geven van een concert, expositie of theatervoorstelling.

Kerdoel 50: Leren kijken en luisteren naar kunst. De leerling leert, op grond van enige achtergrondkennis, te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen. Het gaat over het beleven van kunst en cultuur. Het leren begrijpen en waarderen van kunst is een belangrijk onderdeel hiervan.

Kerdoel 51: Verslag doen van ervaringen. De leerling leert, met behulp van visuele of auditieve middelen, verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten (als toeschouwer en als deelnemer). Hierbij gaat het om het verslagleggen van eigen ervaringen met kunst en cultuur, maar ook om ervaringen die een leerling heeft met andermans kunstuitingen waaronder professionele kunstenaars.

Kerdoel 52: Reflecteren op kunstzinnig werk. De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder kunstenaars. Leerlingen dienen te verwoorden wat ze van iets vonden en wat ze tijdens het creatiefproces hebben geleerd.

VERNIEUWING

Achteruitgang in de taalvaardigheid van Nederlandse scholieren.....

Moeite hebben met het woordgebruik in de schoolboeken, maar ook in het taalgebruik van de docenten.....

Het ontbreken van samenhang in de antwoorden die leerlingen geven op vragen van een docent.....

Leerlingen lezen wel maar begrijpen niet wat er staat.....

Niet voor niets wordt er in het onderwijs meer aandacht besteed aan de aanpak van taalproblemen.

In mijn Psychologie-onderzoek 'Wij praten straat', over straattaal en identiteit ben ik onder andere tot de conclusie gekomen dat jongeren heel creatief kunnen omgaan met taal. Straattaal is een mengtaal van Nederlands met allerlei andere talen waarbij jongeren woorden en zinnen op creatieve wijze veranderen en nieuwe, zelfverzonnen woorden toevoegen. Ze experimenteren op een heel speelse wijze met taal en tegelijkertijd zijn ze zich er ook terdege van bewust van wanneer ze moeten overstappen op ABN. Jongeren vinden goed Nederlands kunnen spreken heel belangrijk.

UITGANGSPUNTEN

In het project '**Kunst aan het woord**' wordt veel aandacht besteed aan Kunstgeschiedenis/Kunstbeschouwing. Soms zal dit zijn als fundament voor de opdracht, maar ook als inspiratiebron en om ervaringen te verwoorden die een leerling heeft met kunstuitingen van professionele kunstenaars van toen en nu. Leerlingen leren naar beelden te kijken en erover te lezen. Ze proeven aan het interessante fenomeen beeldtaal. Vanaf het begin van de 20e eeuw tot aan vandaag zijn talrijke voorbeelden te laten zien van kunstenaars die het spel van taal en beeld als interessant fenomeen betrekken en onderzoeken in hun werk. '**Kunst aan het woord**' besteedt veel aandacht aan het leren kijken naar en beleven van deze kunst. Ook zal taal in een meer filosofische benadering aan de orde komen. Dit alles natuurlijk met de belevingswereld en het denkniveau van de leerlingen als uitgangspunt.

Naast de belangrijke plaats die experiment en het vrij interpreteren van een opdracht inneemt binnen het project zal ook aandacht worden besteed aan het werken voor een opdrachtgever, het kennismaken met het werken aan een case. Juist in deze gebieden zullen leerlingen zien hoe beeld en taal met elkaar verweven zijn. Tijdens het creëren zullen leerlingen kennis opdoen

en vaardigheden ontwikkelen in het toepassen van beeldende middelen. Ze zullen aan de slag gaan met kleurgebruik, textuur, compositie, verschillende materialen en technieken.

Een belangrijk onderdeel in het project is het reflecteren op eigen en andermans werk. Leerlingen leren om afstand te nemen van eigen handelen en denken en bewust te reageren op beelden bij het kijken en het zelf maken. Door de opgedane theoretische kennis over bijvoorbeeld technieken, kleurcontrasten en perioden uit de cultuurgeschiedenis leren leerlingen om verbanden te leggen. Vanuit het 'ik'; de eigen taal en kunst via de omgeving; streetart naar kunst in wereldtaal.

- ....Lichaamstaal/dans/theater
- ....Expositie
- ....Verslag leggen

'Kunst aan het woord' is een (ver)beeldend project dat bestaat uit 30 uiteenlopende lesopzetten voor de beeldende vakken, waarin taal het thema is en creativiteit ontplooiën, met de handen werken en leren experimenteren met beeld de kern.

H

et project heeft een duur van drie jaar en is ontworpen voor jaar 1, 2 en 3 van het vmbo. Elk jaar heeft een eigen focus: in het eerste jaar ligt die op de fantasie, in het tweede jaar op het gevoel en in het derde jaar op de abstractie. Deze driedeling is gemaakt op basis van wat leerlingen al kunnen/in zich hebben en wat in de loop van drie jaar geleerd/aangewakkerd kan worden. Fantasie bezitten leerlingen nog volop als ze net van de basisschool komen. De opdrachten in het eerste jaar zullen dan ook het meest een beroep doen op het vormgeven van de fantasie. Daarentegen zal abstractie ze nog weinig zeggen en zal hier een eerste aanzet voor gegeven worden. In het tweede jaar zal aan de ontwikkeling van abstract denken en verbeelden alweer wat meer aandacht worden besteed. In het derde jaar wordt dit nog verder uitgebreid. Het kunnen vormgeven van gevoel, waarneming, werkelijkheid is hetgeen dat tijdens het hele project als een rode draad zal fungeren.

16

Voor dit drie-jaren project is gekozen voor de volgende opbouw:

-1e jaar: 10 lessen: 6 fantasie/3 gevoel/1 abstractie.

-2e jaar: 10 lessen: 2 fantasie/5 gevoel/3 abstractie.

-3e jaar: 10 lessen: 1 fantasie/3 gevoel/6 abstractie.

atuurlijk bevat elke lessenserie een samenhang tussen productief, receptief en reflectief en zal er aandacht zijn voor het leren presenteren.

Ondertussen bouwen de leerlingen een persoonlijk digitaal portfolio op die per leerjaar een aantal keer zal worden beoordeeld.

Het thema van het project is taal en wordt op zeer uiteenlopende manieren ingezet. Bijvoorbeeld in het maken van abstracte schilderijen naar aanleiding van korte verhalen over fantasie-eilanden geschreven door Italo Calvino, het maken van een stop-motionfilm naar aanleiding van een gedicht, of door taal/typografie te gebruiken voor het maken van een 3D-beeld.

Bij het beoordelen van de opdrachten is ervoor gekozen om leerlingen hierin zelf een grote rol te laten spelen. **'Kunst aan het woord'** laat de leerlingen zelf reflecteren op hun eigen werk. Leerlingen leren kritiek op waarde te schatten, omdat ze merken dat ze zich daardoor kunnen ontwikkelen. Door de leerlingen te vragen om te reflecteren, voelen ze zich serieus genomen. Hun eigen interpretatie wordt waardevol gevonden en zo krijgen ze vertrouwen in zichzelf als kunstenaar. Leerlingen zullen kunstwerken uit het verleden beter begrijpen als het in verband wordt gebracht met het werk dat ze zelf maken. Bij elke opdracht worden heldere beoordelingscriteria verwoord om voor de leerlingen duidelijk te maken waaraan hun werk moet voldoen. Dit schept duidelijkheid en houvast. In een beknopt verslag na afloop van het werkproces vatten leerlingen hun bevindingen samen. Dit verslag zal door de docent worden beoordeeld en samen met de reflectie van de leerling

zelf zal er een cijfer uit voortvloeien.

'Kunst aan het woord' bestaat uit 30 uiteenlopende lesopzetten voor de beeldende vakken, waarvan hier drie voorbeelden bij elkaar zijn gebracht. Uit elk van de drie jaar is één van de tien lessen compleet met docentenhandleiding, leerlingstencils en aanvullende informatie uitgewerkt. De focus per jaar is verbeeld in kleur:

vmbo 1: fantasie   vmbo 2: gevoel   vmbo 3: abstractie

In de docentenhandleidingen wordt aangegeven dmv iconen welke bijgevoegde informatie bij een lesplan hoort. Dit zijn:

www.taalalert.nl/taalachterstand
www.kunstonderwijs.files.wordpress.com
www.issuu.com/kunstvanlezen
NRC, dec. 2012
www.aps.nl
www.taalvorming.nl
www.docentenaanzetbijtaal.nl
www.kunstcontext.com

19

BRONNEN

Didactisch Afstudeer Project
Marieke Kroeskop
Docent Beeldende Kunst en Vormgeving
ArtEZ Zwolle 2014

Ontwerp: MEK ontwerp&illustratie

